

anotácie

HOMZA, Martin; SROKA, Stanislaw A. (ed.) *Historia Scepusii I. (Dejiny Spiša I)*. Bratislava a Kraków : Etc, 2009, 1. vyd., 663 s., ISBN: 978-80-968948-2-6.

Zuzana Orságová (anot.)

Syntéza *Historia Scepusii I* (Dejiny Spiša I), ktorá vyšla pod dohľadom Slovensko-poľskej komisie humanitných vied, je výsledkom dlhoročnej práce kolektívu autorov pod záštitou Katedry slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a Historického inštitútu Jagelovskej univerzity v Krakove. Editormi diela, ktoré nadväzuje na monumentálny zborník *Terra Scepusiensis: Stav bádania o dejinách Spiša* (vyšlo 2003), sú Martin Homza a Stanislaw A. Sroka. Ako už samotný názov napovedá, ústrednou témou knihy sú dejiny Spiša, chronologicky vymedzené paleolitom ako dolnou a rokom 1526 ako hornou hranicou skúmania. Avšak práca nepredstavuje len príspevok k regionálnym dejinám, keďže zasadzuje predmet skúmania do širšieho konceptu uhorských a poľských dejín – historický Spišský komitát sa napokon rozprestieral na území dvoch dnešných štátov – Slovenskej i Poľskej republiky. Rovnako tematika diela je komplexná: prevažná časť sa prirodzene orientuje na históriu, avšak úvodné kapitoly sa zaoberajú fyzicko-geografickými pomermi oblasti a jej faunou a flórou (autori Dušan Bevilaqua, Milan Barlog).

Nasledujúce časti sa už orientujú priamo na dejiny Spiša: autorom kapitoly, zaoberajúcej sa obdobím od staršej doby kamennej až po vývoj osídlenia oblasti v 12. až 13. storočí je archeológ Marián Soják. Chronologicky sa s ňou čiastočne prelína nasledujúca kapitola Martina Homzu, ktorá predstavuje politické dejiny Spiša v rámci Veľkej Moravy a neskôr Uhorského kráľovstva do začiatku 14. storočia, no prezentuje i ďalšie témy ako vývoj etnicko-sídlných pomerov či kultúra a umenie regiónu v danom období. Posledná kapitola približuje neskorostredoveký vývoj pomerov na Spiši, ktorý spracoval Henryk Ruciński – po jeho smrti v októbri 2007 sa na dokončení tejto časti podieľalo niekoľko ďalších autorov: možno spomenúť Ivana Geráta či Juraja Šedivého. Súčasťou tejto časti sú napríklad podkapitoly o hospodárskych a cirkevných štruktúrach či písomnej kultúre na Spiši v neskorom stredoveku. Obe posledne menované kapitoly navyše zahŕňajú krátke medailóny osobností, ktoré v danom období usmerňovali a ovplyvňovali vývoj Spiša.

Rôznorodým dodatkom knihy bol taktiež poskytnutý značný priestor: ich súčasťou sú napríklad zoznamy cirkevných a svetských hodnostárov, zoznam názvov sídiel či patrocínií na Spiši. K dodatkom patria i genealogické tabuľky vládcov Karpatskej kotliny, alebo výber najdôležitejších použitých prameňov a ich edícií. Súčasťou celej publikácie je taktiež množstvo obrazového materiálu, často po prvý raz publikovaného práve v *Historii Scepusii*. Aj vďaka tomuto aspektu je kniha prístupná širšiemu publiku – rovnako bolo i zámerom autorského kolektívu pripraviť populárno-vedeckú publikáciu. Vznikla tak čitateľsky atraktívna kniha, ktorá je však zároveň určená i akademickej verejnosti. Ďalším kladom diela je skutočnosť, že hoci je jeho ústrednou témou Spiš, je zároveň i príspevkom k politickým dejinám celého Uhorska a definovaniu jeho zahraničnej – logicky predovšetkým severnej a východnej – politiky. Nemožno taktiež opomenúť skutočnosť, že okrem renomovaných akademikov poskytla práca na diele priestor i mladej, začínajúcej generácii historikov.

Keďže je dielo výsledkom slovensko-poľskej kooperácie, pripravuje sa i jeho poľské vydanie (predpokladaný termín máj-jún 2010). Už slovenské vydanie obsahuje štvorjazyčný obsah (okrem slovenčiny a poľštiny aj anglický a nemecký), rovnako ako i úvody oboch editorov diela. Okrem plánovaného publikovania poľskej verzie *Historie* je súčasťou celého projektu bádania spišských dejín takisto pokračovanie syntézy, ktoré by sa orientovalo chronologicky na ďalšie obdobia až po rok 1918. Tretí diel by mal zahrnúť dejiny Spiša do súčasného obdobia.

MALOVECKÁ, Milota: *Karol Wagner (1732 - 1790). Historik Spiša a Šariša.* Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2009, 227 s., ISBN 978-80-7165-729-3.

Peter Podolan (anot.)

Meno osobnosti, ktorej život a dielo sa stalo témou tejto monografie, vyvoláva skôr asociácie so známejším Richardom Wagnerom, resp. náš jazykový úzus podvedome očakáva „á“ v mene. Nič menej podtitul ale i zadná strana obálky knihy čitateľa jednoznačne odkazuje k historiografii. Karol Wagner bol totiž doteraz azda s výnimkou úzkej skupiny historikov (najmä s orientáciou na historiografiu a regionálne dejiny) osobnosťou takmer neznámou. Po dielčích a rozsahom nevelkých príspevkoch táto práca predstavuje vrchol autorkinej snahy oboznámiť širšiu verejnosť s výsledkami svojho dlhoročného výskumu, teda s osobnosťou K. Wagnera a jeho najmä historiografickým dielom.

Nejde tak o klasickú „životopisnú“ monografiu zameranú na život a dielo osobnosti, keďže je pomerne úzko profilovaná. Na druhej strane však bola takto vymedzená majoritne aj činnosť samotného Wagnera. Rozsiahlejšie biografické partie si však vynútila skutočnosť, že jeho životný príbeh nebol doteraz detailne prebádaný.

Pozostáva prakticky zo 5 hlavných častí, ktoré sú však bohato členené na kapitoly a subkapitoly; ďalej obsahuje zoznam použitých skratiek, prameňov a literatúry, anglické summary a register mien osobností, geografických názvov a historiografických prác.

Po úvode je zaradená kapitola venovaná vývoju historiografie až po tzv. kritickú školu uhorskej historiografie. Na malom priestore je zobrazený vývoj „kritickej“ metódy od jej najrannejších prejavov až k istému vrcholu u bollandistov a maurínov a porovnanie kritickej historiografie s obsahom, filozofiou a metódami osvietenského dejepisectva – tento všeobecný rámec je v druhej časti kapitoly doplnený o históriu formovania školy uhorskej kritickej historiografie od jej zakladateľov a ideových súputníkov až k jej mladším členom, medzi ktorých možno radiť aj Wagnera.

Nasledujúca kapitola je celá venovaná osobnosti K. Wagnera, na ktorú nazerá v niekoľkých subkapitolách odlišným prístupom. Najprv je to chronologický prehľad Wagnerovej biografie ukončený prehľadným zoznamom jeho pôsobísk – tu zvlášť vynikne množstvo (hoci podobných) zamestnaní a pôsobísk kde sa obyčajne zdržiaval 1 až 3 roky a iba v niekoľkých prípadoch šlo o dlhšie pobyty trvajúce viac než 5 rokov. V ďalších subkapitolách sa autorka snaží priblížiť vlastnú osobnosť Karola Wagnera. Zachytáva jej formovanie v rodine a v Spoločnosti Ježišovej, približuje Wagnera v niekoľkých rovinách ako kňaza, pedagóga, historika, šľachtica a vlastenca.

Zvyšok práce môžeme označiť v pravom zmysle za historiografický. Hneď v nasledujúcej kapitole sa autorka snaží zachytiť nuansy Wagnerovho osobného metodologického formovania smerujúceho ku kritickej metóde. Popisuje tak vonkajšie aj vnútorné aspekty Wagnerovej metódy, narábanie s prameňmi, rozsiahlu heuristiku.

Rozsiahly priestor je venovaný aj historiografickej analýze jednotlivých diel. Na začiatku autorka skompletizovala prehľad Wagnerových prác ako komentovanú bibliografiu a následne sa pristavuje pri najvýznamnejších z nich v samostatných subkapitolách. Takto spracovala dielo *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum*, štvorzväzkové *Analecta Scepusii sacri et profani* a niekoľko prác venovaných dejinám Šariša hlavne *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis* ale aj už nevydanému dielu *Collectanea Sárosiana de fluviis, montibus, urbibus, oppidis, pagis, familiis, personis, aliisque rebus ad ejusdem comitatus notitiam pertinentibus* alebo Šarišská zbierka. Autorka komentuje hlavne významné či zaujímavé momenty s ohľadom na Wagnerovu prácu, metódu a komentáre.

Dielo *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum* odráža Wagnerov záujem genealogické štúdium, čomu iste napomohol aj jeho šľachtický pôvod. V tomto prípade spracoval osudy a činy osobností vymretých uhorských šľachtických rodov. Autorka Wagnerov prístup konkrétnejšie približuje podrobnou analýzou takéhoto portrétu rodu Rákociovcov.

Najviac priestoru dostal rozbor diela *Analecta Scepusii sacri et profani* už len kvôli veľkému rozsahu tohto diela. Išlo vlastne o zbierku prameňov k dejinám Spiša. Prvým zväzkom je Spišský diplomatár, ktorý v 11-tich tematických kapitolách obsahuje 269 listín od najstarších z 12. až po 16. storočie. Druhý zväzok obsahuje zbierku naračných prameňov, najmä diela spišských kronikárov, pričom kvôli nedostatku starších prameňov vydal a reedoval časti kroník a spisov pomerne mladších; tiež aj niektoré epigrafické pamiatky. V treťom zväzku sa Wagner zaoberal životopisnými záznamami spišských cirkevných aj verejných hodnostárov, predovšetkým prepoštov a kartuziánskych priorov, spišských županov a podžupanov, grófov spišských Sasov, kapitánov Ľubovnianskeho hradu. V poslednom, štvrtom zväzku sa opäť vrátil ku genealogickým štúdiám – tentoraz spišských rodov Zápoľských, Turzovcov, Tököliovcov a Varkoč.

Snahu zmapovať históriu rodnej Šarišskej stolice sa Wagnerovi nepodarilo celkom naplniť, jeho dielo zostalo rozpracované. Publikovaným výsledkom je tak iba *Diplomatarium Comitatus Sarosiensis* obsahujúci úplné vydania alebo iba anotácie okolo 300 listín a podobných dokumentov z 13. – 17. storočia. Rukopisná *Šarišská zbierka* mala v duchu koncepcie Mateja Bela veľkoryso zachytiť Šariš vo všetkých oblastiach – od geografického opisu prostredia, cez opisy miest a mestečiek, pamätihodností po významné osobnosti a šľachtické rody.

Samostatná kapitola je venovaná aj recepcii Wagnera v rozsiahlom časovom úseku od 18. až do 21. storočia – teda od jeho doby až po súčasnosť. Výklad uzaviera záver, ktorý už len rekapituluje a podáva v zhustenej podobe sumár celého životného diela K. Wagnera tak, ako bolo načrtnuté v tejto práci.

Práca predstavuje bezpochyby pionersky počín v bádani o osobnosti K. Wagnera, ktorá v doterajšom historiografickom bádani doposiaľ nebola tak podrobne a komplexne spracovaná. Treba oceniť prácu s pramennou bázou od tlačených diel, zabudnutých rukopisov až po osobnú korešpondenciu Wagnera i jeho spolupútnikov. Okrem skutočnosti, že v nej obsiahnuté informácie sú povinnými vedomosťami pre každého spišského a šarišského patriota, je aj chutným preparátom pre každého milovníka historiografie.

**ELIÁŠ, Michal. *Z cestovných denníkov štúrovcov.*
Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, 245 s.,
ISBN 978-80-8115-018-0.**

Peter Podolan (anot.)

Ako už samotný názov napovedá, ide o edíciu niekoľkých denníkovo-cestopisných prác štúrovcov. Hoci je istým prekvapením, že vo všetkých prípadoch ide o práce, ktoré už v minulosti boli v edícii vydané, tento fakt má svoj zmysel, keďže to bolo vo väčšine prípadov naposledy pred približne 30-timi rokmi, v jednom prípade išlo o prácu bežným spôsobom nedostupnú. Každú edičnú činnosť treba náležite oceniť, pričom si musíme uvedomiť, že nové edície posúvajú prah dostupnosti pôvodných prác, pracujú s novými pravopisnými normami a sú tak celkom isto prínosom. Tým viac, keďže ide o edíciu určenú širokej verejnosti.

V práci je takto zozbieraných celkom 8 rozsahom nevelkých spisov. Okrem vlastných edovaných textov tu nájdeme stručné medailóniky o všetkých autoroch, pričom ide aj o viac menej neznáme osobnosti štúrovského hnutia. Nasleduje edičná poznámka a autorov doslov, prácu uzatvára menný a miestopisný register. Text či osobnosti pôvodných autorov ilustruje 113 čiernobielych obrázkov, v niektorých prípadoch však veľmi malých rozmerov.

Pristavíme sa najprv práve pri edičnej poznámke, kde autor ponúka stručné informácie o pôvodných vydaniach a spôsobe pravopisnej úpravy. Pri Hurbanovom texte musíme ale vnímať kriticky, že autor siahol po verzii textu už publikovanej v súbornom diele, navyše krátenej, hoci mal priestor na vydanie textu v plnom znení či inej verzii, čo je iste škoda. Texty sú štandardne vybavené základnou sadou vysvetliviek na patričnom mieste, vysvetľujú najmä niektoré geografické a osobné údaje a takto robia text zrozumiteľným.

Autorský doslov na malom priestore (s. 236 – 245) oboznamuje so stručným prehľadom histórie písania cestopisu, resp. podobných memoárových prác. Začína pri renesančných a najmä barokových prácach tzv. memoárovej literatúry, najviac sa prirodzene venuje obdobiu národného obrodzenia, s dôrazom na takéto diela u štúrovcov. Často neboli v aktuálnom období vydané, ale uchovali sa vo svojej rukopisnej forme. Následne sa venuje podrobnostiam o každom edovanom texte: najprv prináša akúsi stručnú rekapituláciu so silne abstrahovaným obsahom, poukazuje na niektoré otázky ich vzniku, prechádza osnovu textov a dopĺňa niektoré dodatočné informácie. V samom závere sa pristavuje pri zachytení ľudových povestí o niektorých miestach, ktoré tu tiež v stručnej forme uvádza – týka sa to najmä črty *Opisy krajov slovenských*, podobné zachytenie tohto druhu pamiatok ale nájdeme i v ostatných cestopisoch.

Zrekapitulujme preto aj my, ktoré práce v edícii nájdeme a čo v nich môžeme hľadať: *Prechádzka po považskom svete* Jozefa Miloslava Hurbana sa uskutočnila v roku 1843. Prechádzal z Hlbokého cez Myjavu a priľahlý región, ďalej krížom cez považské údolie do oblasti Uhrovca, Čičmian, Rajca až k Súľovským skalám a vracal sa Považím. Text je pretkaný množstvom filozoficko-estetických úvah, hoci sa nevyhýba ani hodnoteniu národnej práce či v prípade kritiky korheľstva aj určitému pranierovaniu neduhov slovenského vidieka.

Skutočne zaujímavé sú dva opisy ciest, ktoré Bohuslav Nosák absolvoval v auguste až septembri 1843 a pretavil hneď do dvoch prác. *Spomienky potiskie* sa napriek názvu zaoberajú predovšetkým obrazmi územia Slovenska, ak pravda ako Patisie nevnímame povodie rieky Tisy vrátane jej východoslovenských prítokov. Duchovne boli venované priateľovi Slovákov – Jánovi Kadavému. V ôsmych kapitolách Nosák spod Tatier a Spiša ďalej prechádzal cez jednotlivé mestá, mestečká a obce do Šariša, Zemplínu, do Tokaja a skončil v Gemeri. Zaznamenal obrovské množstvo detailov, okrem hodnotenia malebnosti,

architektonicko-urbanistických reálií, v neposlednom rade aj národnostnú pestrosť, rovnako ako niektoré zvláštne zamestnania.

Už v tomto diele sme sa stretli s opisom Rusínov, ktorých krajine boli venované *Listy z neznámej zeme k L...* Ich „adresátom“ nebol nik iný ako Ľudovít Štúr. Cesta po Podkarpatskej Rusi sa začína v Užhorode, ďalej podrobne vykresľuje región Vrchoviny (medzi Karpatmi, Mukačevom a Užhorodom) a Krajny (na východ od Mukačeva k Marmarščine). Následne sa opäť obrátil k Tokaju. Cestoval pešo, na plti aj na voze. Táto práca bola veľmi zameraná na opis ľudu, najmä Rusínov, registroval aj slovenských obchodníkov a remeselníkov. Veľmi negatívne boli zobrazovaní predovšetkým Židia, Nemci a Maďari, rovnako ako ich stereotypy o Rusínoch. Zaujímavé sú postrehy o náboženstve a opis Mukačevského monastýra. V závere Nosák neobišiel ani štatistické údaje a text je prešpikovaný drobnými odkazmi na historiografiu.

Dobšinského *Púť po otčine* sa pôvodne uskutočnila v júli a auguste 1846. Do tohto vydania rozsiahleho „cestopisu“ zahrnul aj časti svojich predchádzajúcich cestopisných črt. Cesta preto nie je opisovaná chronologicky, ale miestami skôr zhrnutá úvahou, na začiatku opisuje najmä horstvá, vrchy a doliny Gemera a Turca, prechádza na horné Považie a Liptov. Z Liptova prešiel na Oravu, kde navštívil Dolný Kubín, aby obdivoval Čaplovičovu knižnicu a po návšteve Oravského hradu pokračoval do Turca. Tu obišiel iba jeho severnú časť, aby sa plťou zviezol po Váhu a zachytil temné čaro úžiny pri Strečne. Na plti ďalej pokračoval do Púchova, za Ilavou opäť pešo prešiel k Dubnici a do Trenčianskych Teplíc a Trenčína. Preskakuje až k Holíčiu, priblížil Dobrú Vodu a Jána Hollého, pokračoval popod Malé Karpaty do Bratislavy. Nasleduje opäť ideový – „veľkomoravský“ skok a opis Devína a Nitry. Na záver popisuje „rýchlu“ cestu domov cez Pohronie.

Janko Buor (Boór) svoju cestu uskutočnil v roku 1842, ale prácu vydal až s odstupom. Jeho cestovný denník zachytáva putovanie Záhorím, prešiel do Brezovej pod Bradlom, tu sa v mysli vracia k udalosti keď Hurban opúšťal Brezovú a odchádzal do Hlbokého. Buor preskakuje do Holíča, odkiaľ putoval cez Myjavu, Krajné a Kostolné k Starej Turej, aby sa ocitol na Považí. Pokračoval do Trenčína, ďalej do Púchova a k Súľovu, odkiaľ sa plťou vrátil do Trenčína, navštívil Uhrovec a cez Radošinu a Piešťany sa vrátil do Vrbového. Cestopis je poznamenaný Hurbanovou prácou, čiastočne kopíruje jeho trasu. Veľmi zaujímavé sú Buorove citové vzplanutia k švárnym dievčatám, ktoré stretol po ceste.

Nedokončený cestopis Štefana Horníka, krajčira z obce susediacej s Uhrovcom je žiaľ veľmi krátky. Celú polovicu zaberajú emotívne dôvody cestovania a spísania textu, iba minoritne sa venuje opisu Bratislavy, opis cesty do Viedne už nedokončil.

Rozsiahly cyklus Karola Alexandra Modrániho a Karola Zorkóciho *Opisy krajov slovenských* sa skladá z jednotlivých medailónov na akejsi virtuálnej ceste. Trasa aj koncepcia do značnej miery kopíruje Medňanského *Malebnú cestu dolu Váhom*, takmer identické sú aj Zorkócim prekreslené i novozachytené ilustračné obrázky. Opis začína v Uhrovci, preskakuje do Žiliny, Banskej Bystrice a do Liptovského Hrádku, postupuje k Liptovskému Jánmu, Demänovej, Liptovskej Mare, Ružomberku, Likave, Lubochni, Kraľovanom, Krpeľanom, Sučanom, ku Sklabine, strečnianskej úžine (Margita), Starému Hradu, Strečnu, Lietave, Ilave, Trenčianskemu hradu, Beckovu, Považskej Bystrici, Lúke, Piešťanom a Seredi, preskakuje k hradu Muráň, Kostiviarskej, Podlaviciam a Starým Horám, kde končí.

Po edícii teda možno siahnuť práve tak dobre kvôli dobovému zobrazeniu krajiny, ľudí a množstva ďalších podrobných a zvláštnych informácií pri profesionálnom záujme, rovnako ju môžeme vnímať ako reprezentatívnu prácu s patriotickým nádychom, prinášajúcu nostalgiu nad idylickými opismi krajiny, ktorá sa žiaľ v mnohých prípadoch zmenila na nepoznanie.